

SVENSKA  
FORNMINNESFÖRENINGENS  
TIDSKRIFT.

TIONDE BANDET.

*3:e häftet.*

INNEHÅLL:

	Sid.
OLSSON, PETER, Minnen från Herjeådalens forntid. Med 3 fig. ....	205.
NORDLANDER, JOHAN, Lapparnes ålder i södra Norrland Ur Herjeådalens folktro.	216.
I. En sen kvarleva af en forntida tro. Af OSCAR ALMGREN .....	229.
II. Tvänne folksägner från Funäsdalen .....	235.
MONTELIUS, OSCAR, Typologien eller utvecklingsläran tillämpad på det menckliga arbetet. Med 76 fig.....	237.
UPMARK, GUSTAF jr, Målningarna i Sorunda kyrka i Södertörn. Med 2 fig. ....	269.

## Ur Herjeådalens folktro.

### I. En sen kvarlefva af en forntida tro.

Af

*Oscar Almgren.*

I de isländska sagorna från vikingatiden berättas flerstädes, huru män, som varit starkt fästade vid denna världens goda och samlat åtskilligt »på kistbotten», någon tid före sin död bortfört sina skatter och dolt dem utan att för någon omtala gömstället, så att rikedomarna aldrig kommo de efterlevande till godo. Två sådana fall, som på ett mycket målande sätt skildras i sagan om Egil Skallagrimsson, förtjäna särskildt en utförligare redogörelse.

De isländske bröderna Torolf och Egil Skallagrimssöner kämpade år 925 i den engelske konungen Etelstans här mot skottarne. Torolf stupade i en drabbning. Konungen gaf då Egil tvänne kistor fulla af silfver, för att han däraf skulle gifva fadern och öfriga släktingar skadeersättning för Torolfs fall, såsom tidens rättsbegrepp fordrade. Egil förde silfverkistorna jämte allt det andra gods han vunnit i England med sig hem till Island, men någon utdelning till fadern eller andra hördes aldrig af. Så gingo åren; Skallagrim åldrades och kände döden nalkas. En dag, när Egil just skall stiga till häst för att fara på gästabud, kommer fadern fram till honom och väcker helt oförmodadt en fråga, som han tydligen länge gått och rufvat på: »Jag tycker du har dröjt bra länge med att lämna mig det godset, som konung Etelstan sände mig; hur är din mening, att det skall bli med det?» Egil svarar: »Har du nu ondt om gods, far? Det visste jag inte; så snart jag får veta, att du behöfver silfver, skall jag straxt lämna dig, men jag vet, att du ännu lär ha en kista eller två fulla med silfver i ditt förvar.» — »Jag tror,» säger Skallagrim, »att du tycker dig ha gjort upp arf-

skiftet oss emellan; då får du också nöja dig med, att jag gör som jag vill med det, som jag har i mitt förvar». — Egil menar, att däri lär han få finna sig, och beger sig i väg. Senare på kvällen rider också Skallagrim bort; framför sig på hästen har han en stor kista och under armen en kopparkittel, båda välförståendes innehållande hans kontanta egendom. Vid midnatt kommer han åter; följande morgon finner man honom sittande död i sängen. Man trodde sedan, att han kastat kistan och kitteln i ett närbeläget träsk och vräkt en stor stenhäll däröfver.

När Egil själf blir gammal, följer han sin fars exempel just med de två engelska penningkistorna. Först umgås han visserligen med tanken att ta dem med till tinget och där strö ut pengarna för att få fröjda sig åt allt det slagsmål, som då skulle uppstå; men hans dotter och måg, hos hvilka han bor, göra allt för att afstyra denna »skandal», och han ger till sist med sig, men är synbarligen vid mycket dåligt humör. Då dottern och mågen kort därefter fara bort, befaller han en kväll tvänne trälar att sadla en häst och följa med honom; han vill ta sig ett bad i en varm källa i närheten. De två silfverkistorna tar han emellertid också med. Följande morgon få de hemmavarande se Egil, som nu var nästan blind, stappla omkring ett stycke från gården ledande hästen efter sig, men kistor och trälar syntes däremot icke till; och Egil förklarade, att han gömt de förra och slagit ihjäl de senare, detta tydligen för att de ej skulle kunna yppa gömstället. Och det fick man håller aldrig reda på, fastän man hade många gissningar därom. Troligast var det väl i en bergsklyfta nära gården, där sedermera vårflödet ibland lär ha spolat fram engelska silfverpenningar; så berättar redan sagans upptecknare på 1200-talet, och äfven i början af 1700-talet skall ett dylikt fynd blifvit gjort på platsen.<sup>1</sup>

En tredje snarlik berättelse finnes i Landnámaboken; det är således ett ganska ofta förekommande drag. Öfverallt vill sago-författaren tydligen såsom motiv för det egendomliga företaget framhäfva, att personen ifråga ej ansåg sina arfvingar värda de rikedomar han skulle lämna efter sig. Man har emellertid en viss anledning att förmoda, att äfven ett annat motiv — kanske starkare, men mera hemligt — varit med: att man med skattens ned-

<sup>1</sup> Kälund, *Aarbøger f. nord. Oldkyndighed* 1882, s. 73.

gräfvande afsåg icke blott att spela sina arfvingar ett elakt puts, utan också att tillförsäkra sig själf ett fortsatt åtnjutande af densamma, nämligen »i det andra lifvet».

Detta har man rätt att sluta af ett ställe i Snorre Sturlasons Ynglingasaga, i kap. 8, som handlar om »Odens lagstiftning». Snorre ser ju i Oden endast en forntida mänsklig härskare och framställer här såsom påbud af honom en hel del sedvänjor, som rådt i Norden under hednatiden. »Så stadgade Oden», heter det på det nämnda stället, »att alla döda män skulle man bränna och lägga på bålet med dem deras ägodelar; han sade, att de skatter skulle hvar och en medföra till Valhall, som han hade å bålet; *det skulle han ock åtnjuta, som han själf hade i jord gräfvit*».

Häraf framgår ju tydligt, att den tro, som uttryckes i de sista orden af citatet, varit allmänt rådande i Norden under hednatiden, och att den ännu på 1200-talet, när Snorre skref sin historia, ej varit alldeles bortglömd.

Af särdeles stort intresse är det då att finna ett exempel på, att denna föreställning så sent som i midten af vårt århundrade lefvat kvar och praktiskt tillämpats, och det i vårt eget land, om också i en afsides liggande del af detsamma.

Det åsyftade exemplet finnes antecknad i inventariet öfver den samling, som Vestra Herjeådalens Fornminnesförening för några år sedan börjat upprätta i den från tullpolitiska riksdagsdebatter bekanta Funäsdalens by, belägen inom Tännäs socken, några mil från norska gränsen. Nämnda inventarium, som på ett förtjänstfullt sätt föres af samlingens nitiske intendent, handlanden E. Fundin, innehåller utom nödiga beskrifningar af och uppgifter om föremålen äfven en del anekdoter af kulturhistoriskt intresse rörande föremålens förre ägare o. s. v. Så läses under nr. 146 om den gamla stuga, hvari museet är inrymdt, följande:

»Stugan har tillhört Funäsdalens rikaste bonde, Hans Hansson i Buskan<sup>1</sup>. . . . Men rikedom, som en gång skulle funnits inom dess väggar, och som till stor del utpressats af fattigare folk, för hö om vårare, den är för mansåldrar sedan försvunnen samt hemmanet förskingradt. Det berättas, att gubben Hans Hansson ofta sysslats med att tjära en träask och låta solskenet gassa och steka in i träet den tjära han gång efter annan beströk asken med, så-

<sup>1</sup> Enligt hr Fundins muntliga meddelande dog denne Hans Hansson under 1840-talets förra hälft.

väl ut- som invändigt. Det var likaledes bekant, att gubben ägde mycket silfverpenningar och blanka specier. Vid hans död fanns hvarken silfvermynten eller den tjarade asken. Det troddes därför, att han grävt ned dem någonstädes i jorden, som de gamle enligt en vidskeplig föreställning brukade för att »efter uppståndelsen» söka rätt på dem för att ej då behöfva börja med tomma händer.»

Här ha vi sålunda ur senaste tiders folklif en fullständig parallel till de ofvan anförda berättelserna från vikingatiden, och den förklaring, som den nutida traditionen gifver af företeelsen, är precis densamma, som Snorre meddelar på 1200-talet, fastän så att säga i en annan dräkt. Samma bruk och samma tro lära också i nyare tid allmänt ha förekommit hos lapparne. I von Düben's bok »Om Lappland och lapparne» s. 183 omtalas efter ett norskt arbete från 1700-talet, att en lapp på frågan, hvarföre han nedgräfd sina pengar, svarat: »om mina pengar efter min död fölle i andras händer, hvad skulle jag då hafva att lefva af i de dödas land?»

Dessa berättelser, såväl de forntida som de nyare, tjäna också till belysning af vissa arkeologiska företeelser. En stor grupp bland de fornfynd, som anträffas såväl i Sverige som i andra europeiska land, utgöres af de s. k. »depotfynden» eller »mark- och mossfynden». Dessa fynd, som ofta äro af stort materielt värde, härröra icke från grafvar, utan äro tydligen gömda skatter eller förråd af ett eller annat slag, som antingen blifvit nedgräfd i fast mark, ofta vid någon större sten, eller nedlagda i en mosse eller en sjö. Det har ofta blifvit framhållet, att anledningarna till, att dessa otaliga skattfynd kommit i jorden, utan tvifvel varit af mångahanda art, men att man bland dessa anledningar säkert också har att räkna den ofvannämnda gamla tron, att en nedgräfd skatt skulle komma sin ägare till godo i det andra lifvet. För hvarje särskildt depotfynd är det naturligtvis i regeln omöjligt att afgöra, om det blifvit nedlagdt af detta sistnämnda motiv eller af något annat. Däremot skulle man kunna våga den förmodan, att det ifrågavarande vidskepliga bruket särskildt ofta tillämpats under ett par bestämda perioder af vår förhistoriska tid.<sup>1</sup> För en ovanlig rikedom på depotfynd utmärka sig förutom vikingatiden, från hvilken ju de ofvan anförda isländska berättelserna härröra,

<sup>1</sup> Jämför Müller, *Aarbøger f. nord. Oldk. 1876*, s. 274 f.; Montelius, *Bidrag till kännedomen om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia I*, s. 297 f., *Om tidsbestämning inom bronsåldern*, s. 25, 33.

dels den yngre järnålderns tidigaste skede, som motsvarar ungefär 4- och 500-talen af vår tideräkning och särskildt har att uppvisa talrika guldskatte, dels hela den yngre bronsåldern (ca 1000—500 f. Kr.). Under de två sistnämnda perioderna står emellertid den kolossala rikedomens på präktiga depotfynd i en slående motsats till de ytterst torftiga graffunden.<sup>1</sup> Man har tydligen under dessa tidsskeden varit mera försumlig än under andra i fråga om plikten för de efterlevande att utrusta en död i hans graf med hvarjehanda förnödenheter och kleoder, som han ansågs behöfva i det kommande lifvet lika väl som i detta. Den förmodan synes ju då ligga ganska nära till hands, att man under dessa skeden af brist på pietet mot de döda ofta företog sig att själf sörja för, att man ej skulle inträda tomhändt i det andra lifvet, och för detta ändamål gräfvde ned hvad man ville få med sig. Ett visst stöd för denna uppfattning torde man kunna hämta just af ett ställe i den ofvannämnda sagan om Egil Skallagrímsson. Vi sågo, att Skallagrím af förbittring öfver sin sons snålhet drefs att undandölja sina skatte. När sedan hans begrafning omtalas, heter det, att han lades i högen med sin häst, sina vapen och sina smedsverktyg (han var en ovanligt skicklig smed); »men», tillägger sagans författare med tydlig ironi, »icke är det nämndt, att något löst gods (d. v. s. silfver och andra dyrbarheter) blifvit lagdt i högen med honom»; det var naturligtvis icke att vänta af den snåle Egil.<sup>2</sup>

Det anförda utgör ett exempel på, huru vi ur vår egen tids folkliga sedvänjor, föreställningar och traditioner kunna hämta goda bidrag till kunskapen om våra hedniska förfäders åskådningssätt, hvartill källorna ju eljest flyta mycket sparsamt, under det de år-

<sup>1</sup> Under vikingatiden är denna motsats blott i viss mån framträdande.

<sup>2</sup> Den här framställda förklaringen torde dock icke få tillämpas på *alla* skattefynd från den yngre bronsåldern. Man har nämligen på sista tiden börjat komma underfund med, att somliga mossfynd från denna period ursprungligen ej blifvit nedlagda i ett träsk eller en sjö, som sedan växt igen till mosse, utan varit *utlagda* på en redan tämligen fast mossyta, som sedan under århundradenas lopp växt öfver föremålen, eller på fast mark, som senare blifvit mosse. Dessa fynd, som ofta bestå af endast ett slags föremål (två hängkärl, två halsringar, två lurar o. s. v.), äro sannolikast att uppfatta såsom *offer* till gudarne. Se härom Müller, *Vor Oldtid* s. 587 f.

ligen massvis funna fornsaker rätt studerade gifva oss allt rikligare upplysningar om forntidens materiella kultur. Och dessa fornsaker förlora föga på, om de uppgrävas i år eller om 50 år, men de rester af urgamla tiders lifsåskådning, som ännu kunna finnas kvar i våra bygder i form af vidskepelse, skrock och egenomliga bruk, de dö ut mer och mer år efter år, allt eftersom upplysningen stiger. Och det är ju en god sak, att de dö, dessa minnen från mörkare tider, men dessförinnan äro vi dock skyldiga att uppteckna dem till förvaring i människosläktets häfdeböcker, där vi och våra efterkommande skola läsa om, hurdana våra förfäder varit, och så söka mer och mer närma oss målet för ett af de sträfvanden, som äro djupast rotade i människohjärtat: att lära känna oss själfva.

Det lilla bidrag till vår forntida kulturhistoria, hvars offentliggörande varit ändamålet med denna uppsats, har, såsom redan antydts, jämte många andra fornminnen, både föremål och traditioner,<sup>1</sup> räddats från glömska och förgängelse genom den nitiska och oegennyttiga verksamheten hos några män i en af vårt lands mest aflägsna och vanlottade bygder; de ha helt och hållet af egen drift, af kärlek till sin gamla fosterbygd sammanslutit sig för att bevara och hedra de minnen de ha kvar efter sina förfäder; »jag tycker detta är en del af fjärde budet», yttrade en af föreningens ledare.

Det finnes anledning hoppas, att Vestra Herjeådalens Fornminnesförenings medlemmar skola företaga sig att snarast möjligt hopsamla hvad som ännu finnes kvar af »folklore» i deras hembygd.<sup>2</sup> Utan tvifvel är det ofantligt mycket lättare för en bygds innevånare själfva att företaga sådana samlingar, än hvad det vore för en främmande, om ock aldrig så väl utbildad forskare, som reste dit för ändamålet. En sådan är alltid utsatt för att mötas med blyghet eller misstro, kanske mest just af de personer, som ha mest att meddela, och som däremot för en gammal bekant och socknebo säkert gärna skulle öppna sin språklåda och sitt minnes skatter.

Det vore därför högeligen önskligt, att man öfverallt i Sveriges bygder socknevis eller häradsvis följde det om ideel lyftning och fosterlandskärlek vittnande exempel, som Funäsdalen varit den första att gifva, att man bildade små bygdeföreningar för fornmin-

<sup>1</sup> Jämför lektor Olssons uppsats i detta häfte.

<sup>2</sup> Ett par insända profbitar meddelas nedan under II.

nenas vård och särskildt för uppsamlande och antecknande af alla gamla sägner och sagor, skroek och vidskepelse, seder och bruk vid högtider och fester m. m. dyl. Det synes, som om vårt lands folkskollärarekår skulle vara särskildt ägnad att härvidlag blifva ledarne.

För de större, redan befintliga fornminnesföreningarna i de olika landskapen och den Svenska Fornminnesföreningen vore väl uppgiften i detta arbete hufvudsakligen att väcka impulser,<sup>1</sup> till-handagå med råd och upplysningar och slutligen, men ej minst viktigt, att i sina skrifter offentliggöra de insamlade uppgifterna efter vederbörlig granskning och sofring.

## II. Tvänne folksägner från Funäsdalen.

Följande två sägner äro upptecknade och insända af hrr Fundin och Dalsten i Funäsdalen. Den senare har sökt återgifva sin berättelse på ortens dialekt, så vidt som detta i vanlig skrift låtit sig göra.

### Ett frikostigt drag af skogkåringen.

Det var en gång ett par Fundalingar, som voro på tjäderlek och fiske vid de s. k. fågeltjärnarne. De hade kommit dit en dag och hunnit förfärdiga en risikoja åt sig; så blef det mörkt, och då beslöto de göra upp eld och laga till kvällsmaten för att sedan gå till kojs. När de så sutto vid brasan och samspråkade om följande dagens företag och undrade, om det kunde finnas älg på den trakten, tog den ene af dem upp snushornet och snusade själf samt skakade några korn snus på kamratens framsträckta hand. Då fingo de också se en hand inkomma genom kojans risvägg, med afvigsidan uppåt, och som Fundalingen trodde det var en tredje fångstman, som kommit till stället, skakade han också några snuskorn på denna okända hands afvigside; handen drogs tillbaka, hvar-

<sup>1</sup> Jämför det upprop i denna riktning, som Svenska Fornminnesföreningen intagit i sin årsberättelse för år 1896 (medföljande 28:nde häftet af denna tidskrift).